

15. Серль Д.Р. Природа интенциональных состояний // Философия, логика, язык / Под ред. В.В. Петрова. – М., 1986. – С.96-126.
16. Сеченов И.М. Элементы мысли. – СПб.: Питер, 2001. – 416 с.: ил. – (Серия “Психология-классика”).
17. Холл Кэлвин С., Линдсей Гарднер. Теории личности. – М.: “КСП+”, 1997. – 720 с., илл. 6-26.

Article highlights the issue of ascertainity research in the national and foreign psychological schools. Based on theoretical analysis of psychological sources and empirical experience, author examines specificity and versatility of opinions to the nature of ascertainity, makes comparative analysis of the approaches to the ascertainity study.

Key words: Ascertainity, confidence (*assurance*), confident behavior, successfulness, independence, self-dependence, purposefulness, personal position, behavioral attainments, behavioral models, stereotypes, motivation, will (willpower).

Отримано: 13.03.2010

УДК 316-614

А.І.Оверченко

Правова соціалізація як процес становлення правосвідомості особистості

У статті подається теоретичний аналіз проблеми формування структурних компонентів правосвідомості в процесі правової соціалізації особистості.

Ключові слова: правова соціалізація, правосвідомість, компоненти правосвідомості, навчання, виховання.

В статье дается теоретический анализ проблемы формирования структурных компонентов правосознания в процессе правовой социализации личности.

Ключевые слова: правовая социализация, правосознание, компоненты правосознания, обучение, воспитание.

В Україні формується демократична правова держава, серед головних завдань якої пріоритетне значення має постійна турбота про зміцнення правопорядку та законності. Основою формування

правомірної поведінки кожної людини та суспільства в цілому являється правосвідомість [9, с. 50]. Правосвідомість являє собою ту сферу свідомості, що відбиває правову дійсність у формі юридичних знань і оцінних відносин до права та практики його реалізації, соціально-правових установок і ціннісних орієнтацій, що регулюють поведінку людей у юридично значимих ситуаціях. Вона містить в собі сукупність поглядів, почуттів, емоцій, ідей, теорій та компетенцій, а також уявлень і настанов, які характеризують відношення особи, суспільної групи і суспільства в цілому до чинного чи бажаного права, а також до всього, що охоплюється правовим регулюванням [14]. Правова свідомість формується у процесі правової соціалізації [3; 5; 10; 11; 18], тож актуальним вбачається вивчення шляхів і засобів її становлення.

Проблема правової соціалізації особистості розглядається в працях Ю.П.Битяка, О.О.Ганзенко, Л.М.Герасіної, О.Г.Даниляна, О.П.Дзьобаня, В.О.Котюка, Є.М.Мануйлова, В.В.Нікітіяєвої, В.В.Орлової, О.Б.Панової, А.М.Столяренка, В.Ю.Швачка та ін. В дослідженнях вказаних авторів розглядаються питання сутності та механізмів правової соціалізації особистості, формування і розвитку правосвідомості в процесі соціалізації. Проте недостатня увага приділяється формуванню структурних компонентів правосвідомості в процесі соціалізації особистості. Актуальність і недостатня вивченість проблеми обумовили необхідність проведення спеціального дослідження з юридичної психології, результати якого наводяться у статті.

Мета даної статті полягає у з'ясуванні сутності проблеми правової соціалізації як процесу становлення правосвідомості особистості в аспекті формування структурних компонентів правосвідомості.

В результаті теоретичного аналізу літератури з теми дослідження було з'ясовано, що правосвідомість формується і розвивається у процесі соціалізації. Соціалізація – це історично обумовлений, здійснюваний у діяльності та спілкуванні процес і результат засвоєння індивідом соціального досвіду [6, с. 332]. Специфіка правової соціалізації людини полягає в тому, що вона являє собою складний процес включення індивіда в систему правових відносин суспільства і засвоєння ним конкретних юридичних і соціальних норм, в ході якого відбувається адаптація та інтеріоризація соціально-правового досвіду.

Соціалізація особистості починається з перших років життя і закінчується періодом громадської зрілості людини, хоча, зрозуміло, повноваження, права й обов'язки, набуті нею, не говорять про те, що процес соціалізації цілком завершений: по деяких аспектах він продовжується все життя. Соціалізація, в тому числі й правова,

проходить на дотрудовій і трудовій стадії і здійснюється через соціальні інститути (сім'я, школа, вуз, трудовий колектив тощо) [4]. Правова соціалізація спрямована на розуміння і засвоєння правових норм, на формування здатності до усвідомленої діяльності в суспільному житті на основі засвоєння особистістю правових приписів, на виникнення внутрішньої мотивації, що орієнтує людину на їх виконання [10]. Така властивість правової соціалізації дозволяє визначити шляхи формування структурних компонентів правосвідомості.

До структурних компонентів правосвідомості відносяться когнітивний, оціночний і регулятивний компоненти [14, с. 175]. Когнітивний компонент містить у собі знання (поняття і уявлення) про правову дійсність. Оціночний компонент являє собою несистему ставлень до неї, а саме ставлення особистості до: права і законодавства (його принципів, норм, інститутів); правоохоронних органів (прокуратури, адвокатури, суду, юстиції, органів внутрішніх справ, їхньої діяльності); правової поведінки людей; власної правової поведінки.

Регулятивний компонент являє собою готовність людини діяти згідно правовим нормам і проявляється у соціально-правових установках, ціннісних орієнтаціях і мотивах поведінки в правовій сфері [14, с. 177].

Основним шляхом формування когнітивного компонента правосвідомості особистості в процесі правової соціалізації виступає навчання, завдяки якому людина отримує конкретні правові знання. Вона осмислює різні правові явища, включаючи відомості про конкретні норми права, призначення правового регулювання, роль тих чи інших правозастосувальних і правоохоронних органів держави тощо. Правові знання виступають першим результатом впливу права на свідомість особистості і є необхідною передумовою правової свідомості [9, с. 53]. Вони становлять собою результат відображення людиною правової дійсності. Можна сказати, що сума правових знань прямо пропорційна якості відображення людиною правової дійсності, тобто рівневі правової свідомості. Тож правові знання виступають показником рівня правової свідомості.

В результаті спеціального навчання людина засвоює систему знань про право та закон, їх роль і призначення в життєдіяльності суспільства, основи адміністративного, кримінального, трудового, цивільного права, про сутність і зміст юридичної відповідальності, права, свободи та законні інтереси людини тощо. В процесі навчання формуються погляди та уявлення про різні явища соціально-правової дійсності [16, с. 100]. На думку О.Є.Схопчика, необхідно формувати

в людини знання про хибність романтики злочинного способу життя, про те, що навчання і труд – це основа самореалізації, про труднощі життя людини, яка здійснила злочин, про можливості й перспективи законслухняного способу життя і т.ін. [16]. Звичайно, елементарні уявлення про правову дійсність людина засвоює і без спеціального навчання (в процесі життєдіяльності, спілкування з іншими людьми, із засобів масової інформації тощо), але саме воно дає змогу отримати знання повні, адекватні та усвідомлені.

Повнота знань – вичерпна достатність відтворення обсягу інформації щодо правового явища, усіх його характеристик і ознак (відфрагментарного відтворення інформації до відтворення у повному обсязі). Це означає, що людина повинна володіти достатньою кількістю правових знань, зважаючи на її вік, професію тощо.

Адекватність знань – відповідність індивідуальних знань людини про явища правової дійсності відповідно до загальноприйнятого (офіційно встановленого та письмово закріпленого) еталона. Це правильне трактування явищ правової дійсності.

Усвідомленість знань – це розуміння (осмисленість) суті явища та здатність її вербалізувати. Усвідомленість означає, що людина повинна не просто володіти знаннями щодо правової дійсності, але й розуміти їх сенс, мету, необхідність і значимість.

Вербалізація знань має вигляд відтворення (переказу) чи пояснення інформації (в даному випадку правової), виділення в ній головного та другорядного. Вербалізація відбувається через мову і знак, оскільки вони є формами, в яких опредмечується і стає доступним ідеальне (знання) [2; 19].

Засвоюючи знання про правову дійсність, людина не залишається байдужою, в неї виробляється певне оціночне ставлення до них. Оціночний компонент правосвідомості є своєрідною внутрішньою мірою правової сприйнятливості особистості, виявлення її здатності переживати задоволення у зв'язку з поведінкою (інших людей і своєю власною), в якій реалізуються правові норми або переживання незадоволення, обурення, коли ці норми порушуються. За Гегелем: “За допомогою почуття може бути виражене схвалення чи несхвалення, зло відділене від добра і т.д. [17, с. 478]. У структурі правосвідомості “емоційний компонент несе на собі основне психологічне навантаження... тому, що у ньому виявлена сутність суб’єктивного ставлення особистості до правових норм та вимог” [9, с. 51]. Правові почуття свідчать про перетворення зовнішніх правових вимог у вимоги особистості до самої себе, тобто в них фіксується і той вирішальний момент, коли суспільна норма “переходить в іншу форму мислення і воління, – особистий максимум,

внутрішню установку і позицію суб'єкта, – формулу перетворення “усі повинні...” у переконання “я повинен...”. Загальнообов'язкова норма в цьому випадку стає особистим обов'язком” [7, с. 209].

Тож коли говориться про становлення оціночного компонента правосвідомості в процесі соціалізації особистості, то мається на увазі формування характеру ставлення до правової дійсності у межах векторів “добре – погано”, “правильно – неправильно”, “прийнятно – неприйнятно”, “добре – шкідливо” [12; 14], його стійкості та дійовості. Характер, стійкість і дійовість є показниками оціночного компонента правової свідомості. Характер ставлення до правової дійсності може бути позитивним, негативним чи байдужим. Стійкість ставлення демонструє прийняття правових норм і необхідності їх виконання, що виявляється епізодично чи постійно. Дієвість демонструє позитивні реакції особистості на правові приписи та необхідність їх виконання від споглядального характеру до дієвого [2, с. 55].

Основним шляхом формування оціночного компонента правосвідомості в процесі соціалізації є правове виховання, мета якого – формування звички соціально активної, правомірної поведінки; засвоєння, розвитку і закріплення певних принципів права та моралі, правових норм; здатність протидіяти негативним зовнішнім впливам. На думку ряду авторів, при вихованні правової свідомості першочергову увагу треба приділяти розвитку позитивного ставлення до всіх елементів правової дійсності, сприяти становленню соціально-правових цінностей, виховуванню почуття поваги до права та його інститутів, почуття провини за скоєння злочину, страх перед законом, формуванню уявлення про неухильність покарання для всіх [7]. Результатом правового виховання має стати позитивне, стає ставлення людини до явищ правової дійсності й психологічна готовність до здійснення правомірної поведінки.

Отримавши в процесі соціалізації шляхом навчання і виховання знання про правову дійсність, виробивши певне ставлення до них, особистість демонструє готовність діяти згідно правових приписів. В цьому проявляється регулятивний компонент правосвідомості. Забезпечення функціонування регулятивного компонента здійснюють правові установки, ціннісні орієнтації [14; 17] та мотиви поведінки в правовій сфері [13, с. 33]. Як зазначає В.А.Самігулін: “Ряд авторів розглядають правосвідомість у якості складової частини правопорядку на тій підставі, що законотворчі суб'єкти правопорядку завжди є носіями високого рівня правосвідомості. Вони керуються правовими мотивами, ціннісними орієнтаціями, установками, які не допускають недбале ставлення до законів і правових приписів й орієнтуються тільки на правомірну поведінку” [13, с. 33].

На думку І.Б.Хаконові: “...чим вищий рівень правосвідомості громадян країни, тим точніше виконуються приписи правових норм. Розвинена правосвідомість забезпечує добровільне, глибоко усвідомлене здійснення правових вимог, розуміння їх правильності і розумності. Вона викликає у людей почуття нетерпимості до порушень правопорядку” [18, с. 36].

Правова установка – це сформована на основі правового досвіду людини схильність певним чином сприймати і оцінювати явища правової дійсності та готовність діяти по відношенню до них у відповідності з цією оцінкою. Вона є неусвідомлюваною основою правових поведінкових актів, в яких не усвідомлюються ні мета дії, ні потреба, заради якої вона здійснюється [14, с. 179].

В сукупності установки організовуються у систему ціннісних орієнтацій. Ціннісні орієнтації – це основа оцінок людиною навколишньої дійсності та орієнтації в ній. Вони виявляються у цілях, ідеалах, переконаннях інтересах особистості. Ціннісні орієнтації складають змістову сторону спрямованості особистості та виражають внутрішню основу її відношення до навколишньої дійсності. Ціннісні орієнтації тісно пов'язані з пізнавальними та вольовими сторонами діяльності та поведінки людини, слугуючи важливим фактором соціальної регуляції поведінки особистості та взаємостосунків людей [6, с. 332; 14, с. 179]. Таким чином, будучи основою оціночних відношень людини до явищ навколишньої дійсності, ціннісні орієнтації спрямовують, регулюють поведінку особистості в соціумі.

Для того, щоб людина виконувала правові приписи, необхідно, щоб у її свідомості право було представлено як цінність. За А.М.Столяренком, “профільтровані через особистий досвід і правову практику суб'єкта пізнані ним різні сторони та явища правового життя викликають до себе певне відношення і, маючи значення для особистості, набувають сенсу, кваліфікуються як цінності” [14, с. 179].

Правові цінності мають подвійну природу – вони є одночасно і моральними (життєвими, загальнолюдськими) цінностями [1; 8; 12]. Аналіз літератури показав, що до основних правових цінностей належать: справедливість, свобода, порядок, гармонія, солідарність, лояльність, честь, гідність, приватна власність, влада, відповідальність, милосердя, обов'язок, довіра, людське життя і здоров'я, толерантність, рівноправність [1; 7; 8; 9; 12; 16; 17; 18].

Наступним проявом регулятивного компонента правосвідомості виступає мотив. Мотив – це внутрішня причина, яка визначає, стимулює, спонукає людину до здійснення певної дії, включеної у визначену цим мотивом діяльність [15, с. 167].

Спеціалісти виділяють наступні мотиви поведінки в сфері права:

- маргінальний (правомірна поведінка заснована на мотивах страху перед відповідальністю, боязні осуду зі сторони інших людей. При цьому людина не переступає меж дозволеного і забороненого, але схильна до протиправних дій);
- “мотив благополуччя” (людина дотримується правових норм для того, щоб одержати позитивні оцінки і схвалення інших, заслужити авторитет тощо, а саме право не виступає для людини цінністю);
- конформістський (правомірна поведінка здійснюється не в зв’язку із високим рівнем правосвідомості, а в результаті пристосування до зовнішніх обставин і ситуацій);
- звичаєвий (в основі правомірної поведінки лежить звичка. Звична поведінка свідчить про те, що людина не аналізує критично ті чи інші правові вимоги, а, переконавшись в їх правильності, дотримується їх без особливих роздумів, без боротьби мотивів);
- соціально активний (соціально активна правомірна поведінка людини має позитивний, свідомий, творчий характер і направлена на здійснення соціальних цілей права. Таку поведінку називають іноді принциповою позицією) [5, с. 137-140].

Регулятивний компонент правосвідомості формується у процесі соціалізації особистості через навчання і виховання, завдяки яким засвоюються правові цінності, формуються правові установки та виробляються мотиви правової поведінки. Результатом впливу на особистість правових установок, ціннісних орієнтацій і мотивів є власне правомірна чи неправомірна поведінка.

Практику застосування права (регулятивний компонент) пропонується здійснювати за наступними показниками: адекватність правової поведінки, її стійкість та самостійність. Адекватність являє собою правильність виконання правових норм відповідно до еталона (офіційно встановленого та письмово закріпленого). Стійкість означає виконання правових приписів, що виявляється епізодично чи постійно. Самостійність діагностує власне характер виконання правових приписів (самостійне чи в результаті зовнішніх впливів) [2, с. 56].

Отже, соціалізація являє собою процес включення індивіда в систему правових відносин суспільства і засвоєння ним конкретних юридичних і соціальних норм, в ході якого відбувається адаптація та інтеріоризація соціально-правового досвіду. Правосвідомість є результатом процесу правової соціалізації особистості, яка передбачає:

- засвоєння людиною знань про правову дійсність у процесі навчання (когнітивний компонент правосвідомості);

- виховання позитивного ставлення до елементів правової дійсності і виховання самої особистості, яке ґрунтується на моральних засадах (оціночний компонент правосвідомості);
- формування готовності до правомірної поведінки у процесі навчання і виховання особистості завдяки включенню в її ціннісно-нормативну систему тих цінностей, що охороняються правом, оволодіння правомірними способами поведінки, формування почуття соціальної відповідальності і солідарності з правом, правових установок і мотивів правової поведінки (регулятивний компонент).

У формуванні та розвитку правової свідомості в процесі правової соціалізації беруть участь такі соціальні інститути, як сім’я, школа, вуз, трудовий колектив тощо. Правова соціалізація охоплює всі соціальні процеси, завдяки яким індивід засвоює певні (зокрема правові) знання, норми, цінності, що дозволяють йому функціонувати як повноцінному й повноправному члену суспільства [13].

Дослідження формування правосвідомості особистості за визначеними структурою і показниками в процесі соціалізації дає змогу визначити конкретні засоби її становлення і розвитку, на виявлення яких й спрямовується подальше наше дослідження.

Список використаних джерел

1. Гаман Л.А. Проблема государства и правосознания в историко-философской концепции И.А. Ильина // Известия Томского политехнического университета. – 2009. – Т. 314. № 6. – С. 144-149.
2. Горбенко С.Л. Психологічні особливості рольової поведінки розумово відсталих підлітків у малій групі: дис. канд. психол. Наук: 19.00.08/ Інститут спеціальної педагогіки АПН України. – К., 2007. – 188 арк.
3. Городяненко В.Г. Соціологія. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – Київ: Видавничий центр “Академія”, 2002. – 560 с.
4. Корнев М.Н., Коваленко А.Б. Соціальна психологія: Підручник. – К., 1995. – С. 235-241.
5. Котюк В. О. Основи держави і права. Навчальний посібник. - 3-тє вид., доп. і перероб. – К.: Атіка, 2001. – 432 с.
6. Краткий психологический словарь/ Сост. Л.А.Карпенко; Под общ. Ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. – М.: Политиздат, 1985. – 431 с.
7. Ненароков С.В. Свобода и ответственность как противоположные грани правосознания // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. – 2008. – № 1. – С. 207-211.

8. Нестерук Е.С. Правосознание и справедливость: проблема соотношения понятий// Вестник Чувашского университета. 2008. – № 1. – С. 109-112.
9. Никитяева В.В. Правопорядок и правосознание как элементы эффективного правового регулирования// Вестник Воронежского института МВД России. 2007. – № 2. – С. 49-54.
10. Орлова В.В. Особенности правовой социализации молодежи// Успехи современного естествознания. 2009. – № 9. – С. 77-78.
11. Панова О.Б. О формировании когнитивной сферы правосознания несовершеннолетних осужденных// Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. – 2008. – № 9. – С. 294-300.
12. Романовська В.Б. Духовность и правосознание (соотношение феноменов)// Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия: Право. – 2001. – № 1. – С. 161-169.
13. Самигуллин В.К. О деформациях правосознания// Вестник ВЭГУ. – 2009. – № 5. – С. 33-45.
14. Столяренко А. М. Психологические приемы в работе юриста / А. М. Столяренко. – М.: Юрайт, 2000. – 288 с.
15. Столяренко Л.Д. Педагогическая психология/ Л.Д.Столяренко. – Изд. 4-е. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – С. 167.
16. Схопчик О.Э. Формы воспитательно-профилактической работы по формированию правосознания несовершеннолетних// Прикладная юридическая психология. – 2009. – № 2. – С. 97-103.
17. Фаттахова Г.Р. Психологические особенности развития правосознания студентов высших учебных заведений в условиях адаптации к учебному процессу// Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2007. – Т. 18. – № 44. – С. 476-480.
18. Хаконова И.Б. Роль правосознания в правовой жизни общества// Вестник Адыгейского государственного университета. – 2007. – № 1. – С. 338-341.
19. Хохліна О.П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку – К.: Пед. думка, 2000. – 288 с.

The paper filed a theoretical analysis of the problem of structural components of justice in the legal socialization of the individual.

Keywords: legal socialization, legal awareness, the components of awareness, training, education.

Отримано: 12.03.2010

Особливості використання життєдайного потенціалу релігійної віри в системі психологічної профілактики суїцидальних тенденцій у психіці індивідів

У статті розкривається проблема потужності психотерапевтичного, психопрофілактичного потенціалу релігійної віри у протидії аутодеструктивності, можливості його використання задля попередження формування суїцидальних тенденцій у психіці індивідів, особливо в молодіжному середовищі.

Ключові слова: проблема потужності, релігійна віра, суїцидальні тенденції, психіка індивідів.

Стаття посвячена проблеме мощности психотерапевтического, психопрофилактического потенциала религиозной веры в противодействии аутодеструкции и возможности его использования в целях предотвращения формирования суицидальных тенденций в психике индивидуумов, особенно в среде молодежи.

Ключевые слова: проблема мощности, религиозная вера, суицидальные тенденции, психика индивидов.

Актуальність і постановка проблеми. Самогубство є однією з найбільш нагальних й складних для розв'язання проблем сьогодення. Щорічно у світі здійснюється близько мільйона самогубств й приблизно у десять разів більше суїцидальних спроб. Згідно з офіційними даними, Україна увійшла у перший десяток країн світу з найбільш високим рівнем суїцидальної активності [1].

Помітне зростання кількості самогубств та суїцидальних спроб у сучасному світі зумовило поглиблене вивчення цієї проблеми у різних країнах, пошук ефективних засобів психопрофілактики аутодеструктивності. Збільшується чисельність наукових праць, присвячених пошуку найбільш дієвих з них: феномен суїциду є предметом серйозних наукових розробок представників цілого ряду суміжних наук – філософії, психології, психіатрії, соціології, антропології, біології та ін., й, відтак, – накопичено чималий досвід роботи з його профілактики. Але, як свідчить статистика, чисельність аутодеструктивних дій у світі продовжує зростати, притім серед різних категорій населення. Велику стурбованість викликає